

Votum
over besvarelsene af Selskabets prisopgave
1966-67

Ved indleveringsfristens udløb den 1. september 1967 var der modtaget tre besvarelser af den prisopgave, som Selskabet udskrev i 1966 over emnet: »En analyse af Thomas Kingo's forfatterskab på baggrund af tidens teologi og fromhedsopfattelse«.

*

Under mærket »stud. art. in spe« er indleveret en afhandling på 2½ side. Den giver ikke anledning til betragtninger af nogen art.

*

Under mærket »H. F. L. H.« er indleveret en afhandling på 157 – meget ujævnt beskrevne – sider, opdelt i et ubestemt antal kapitler. Der er ingen indholdsfortegnelse eller litteraturliste, så vidt skønnes kan heller ingen større litteraturbenyttelse, og om nogen egentlig besvarelse af den stillede opgave er der ikke tale, kun om en række udkast som jævnlig røber flittig beskæftigelse med Kingos Samlede Skrifter og med J. Oskar Andersens indledning til Aandelige Siunge-Koor. Manuskriptet er meget uordentligt, i det store og hele maskinskrevet, men med talrige rettelser og tilføjelser i håndskrift; citaterne er ofte kun antydnet, det samme gælder kildehenvisningerne og en egentlig disposition kan knap nok anes.

Dette er så meget mere beklageligt som forfatteren åbenbart er gået til arbejdet med betydelig oplagthed og interesse for emnet. Selvom afhandlingen vanskeligt kan betegnes som mere end en ufuldført kladder er det klart, at der har været arbejdet intenst med ialtfald mange Kingo-tekster, men tiden har ikke slået til, og det foreliggende røber ikke at forfatteren har haft herredømmet over hverken metode, tekstmateriale eller litteratur.

P. 1-5 giver en højst ufuldstændig oversigt over tidligere forskning og fremfører nogle almindelige betragtninger over det »ny materiale« som med Samlede Skrifter er blevet tilgængeligt.

P. 6-33 tager udgangspunkt i Kingos »verdslige« ungdomsdigtning og rummer en næppe uberettiget polemik mod J. Oskar Andersens opfattelse at det ikke er den »samme« Kingo som skrev både disse muntre digte og de senere alvorlige salmer. Efter nogle temmelig vidtløftige betragtninger over den »store« og den »lille« humor, påvises det at den muntre tone – omend siden afsløbet for visse grovheder – går gennem hele Kingos forfatterskab; det fremgår bl.a. af de frimodige bryllupsdigtes »saftige djærvheder«, og forfatteren stiller det næppe urimelige spørgsmål, om ikke J. Oskar Andersen har anlagt et for snævert syn på »bodsfromhedens« type og optrukket skellet for skarpt mellem pønitensens alvor og en luthersk munterhed i forhold til livet i almindelighed og kaldsgerningen i særdeleshed.

P. 34-102 fortsætter betragtningerne over stor og lille humor og viser, at den store humor (som indbefatter den tragiske bevidsthed om livets kår og »lykkens« ustadighed) er et integrerende moment i hele Kingos forfatterskab; som et hovedmotiv antydes spændingen mellem skæbneførmelse og forsynstro. Uden større vanskelighed vises det at motivet fra Far Verden far vel slår igennem mange steder og især i mindedigterne. Derefter optager forfatteren den fra J. Oskar Andersens indledning kendte debat om hvorvidt der bag »jeg'et« i Siunge-Koor-digterne gemmer sig biografiske oplysninger; han mener som forgængeren med rette at slige »oplysninger« må bruges med varsomhed, men går dog videre end J. Oskar Andersen, når han i et vers som taler om udfrielse af livsfare finder hentydning til, at en svensk kornet på Vedbygård alvorligt sårede Kingo og nær havde dræbt ham (»her tør en kilde nok have spruddet, for livstid en taknemmelighedens kilde«), eller når han ved ordene »under en rosenkind hiertet kand foorne« (Sorrig og Glæde) anser det for »snublende nær« at inspirationen er at søge i den elskede Silles sukke! Forfatteren vender sig også mod J. Oskar Andersens opfattelse at digte som Far Verden far vel og Sorrig og Glæde ikke kan udtrykke Kingos personlige trosforståelse, og peger med rette på at en sådan dogmatisk målestok ikke kan anlægges på en kunstners værk; i så henseende har forfatteren fundet støtte hos Solveig Tunold. Ligeså er han – med J. Oskar Andersen – ivrig efter at dokumentere et

religiøst gennembrud hos Kingo og læse det ud af salmedigtningen. Ganske særligt skal *Far Verden* far vel være en hovedkilde til gennembruddet, og digtet må derfor dateres tidligt. Og yderligere sættes gennembruddet i forbindelse med Kingos forhold til den »U-ven« (som bl.a. omtales i *Dend Fierde Morgen-Sang*) der skal være identisk med Jacob Worm, således forstået at Kingo fortrød sit første ophidsede svar på Worms kalot-verse og derfor – i samme versemål! – med *Far Verden* far vel skulle have givet sit »sidste og definitive« svar på Worms forhånelser, og således have udtrykt den anger som var kernen i hans religiøse gennembrud. I den anledning fremføres en række højst forunderlige »parallelere« som argumenter: når f.eks. Worm skriver: »Du arme Peer Caudi og Jorderigs Træl«, så skulle det svare til Kingos »jeg keedis nu lenger at være din Træl«, endda med understregning af »nu« i modsætning til før. Det virker sandt at sige meget lidt overbevisende at *Far Verden* far vel, vers for vers og ord for ord, skulle være den angrende Kingos indrømmelse overfor Worms beskyldninger. Sidste del af dette afsnit anfører en lang række af eksempler på den rolle »dødsberedelsen« spiller i hele Kingos digtning; det vil formentlig ingen bestride – heller ikke at det i en vis forstand er »middelalderen« som her går igen – og det kan være meget rigtigt at Kingo på dette område er »aldeles tidstypisk«, men en virkelig analyse af dødsmotivets plads i hans digtning kan ikke siges at være foretaget; det foreliggende er væsentlig kun en citatsamling.

P. 103-123 skildrer Kingos glorificering af kongemagten, også den er »aldeles tidstypisk«. Forfatteren antyder udviklingen fra Jesper Brochmand til Hans Wandal – det havde nu været godt om han ikke blot havde holdt sig til *Systema*, men også havde inddraget Brochmands tale ved Frederik III.s kroning – og antyder i spørgsmålet om Kingos kongerøgelse det faktum at den udover Siunge-Koor kun forekommer i den verdslige digtning. I øvrigt mener han – med rette – at Kingo deler Wandals opfattelse af salvingsakten som et sakramentalt tegn på det sakrale kongedømme.

P. 123-142 behandler de fædrelandske poesier, opridser deres baggrund i Danmarks farlige position efter 1660, og kommer i forbigående ind på at krigsdigtene har deres rod i bodsfromhedens forståelse af forholdet mellem værd og skæbne (kun det gudfrygtige folk kan vente krigslykke, og deri ligger et bodsmotiv), d.v.s. at disse digte – som naturligvis også kongeglorificeringen –

må forstås ud fra gammeltestamentlig ideologi. Dette tema kunne nok have fortjent en nærmere udfoldelse.

P. 144-157 strejfer i meget kort begreb pilgrimsmotivet i Kingos digtning og – med hjælp af en afhandling af Hejne Simonsen (Tidehverv) – det vises at pilgrimsmotivet ialtfald ikke kvæler forståelsen for »næsten« og »kaldet«; til sidst antydes meget kortfattet en kingosk »antropologi« og der fremføres nogle spredte overvejelser om Kingos »mystik«, som vel er en kendsgerning, men ikke sådan at den fordunkler »ordet«. Atter er synspunktet det at Kingo er kunstner og ikke docent. Men hele dette sidste afsnit er så fragmentarisk og ubearbejdet at det unddrager sig nærmere bedømmelse.

Som sagt: nogen besvarelse af den stillede opgave foreligger ikke; det bliver ved udkast og antydninger. Man kan ikke nægte at forfatteren er gået til værket med energi, heller ikke at han er fortrolig med Samlede Skrifter og oprigtigt betaget af Kingos person og kunst, men hvor han indlader sig på en nærmere historisk undersøgelse – som i de afsnit der bruger umådelig plads på at skildre Kingos »gennembrud« på baggrund af striden med Worm – mærker man for alvor manglen på kritisk metode, og han kommer derved i modsætning til sit eget fornuftige princip, at man hverken skal skrive biografi eller dogmatik på grundlag af religiøs poesi, navnlig da ikke en der som Kingo har så rigeligt med »forlæg« i samtidens litteratur. Besvarelsens åbenbare mangler gør det – i forbindelse med dens på alle måder uafsluttede karakter – umuligt at tildele den nogen pris, så meget man også må anerkende den flid, lyst og optagethed af emnet forfatteren har lagt for dagen.

*

Under mærket »Rasmus« er indleveret en afhandling på 358 store kvartsider. Den falder i fire afsnit: Prolegomena (5-88), Historisk del (90-142), Analytisk del (144-238) og Karakteriserende del (240-332); derefter følger en udførlig bibliografi (334-350) og en rettelsesliste.

Manuskriptet er en fryd for øjet, udarbejdet med en helt usædvanlig omhu; citaterne – af Kingo, som af den i stort omfang og med megen flid anvendte litteratur – er, så vidt stikprøver viser, nøjagtigt gengivet, referaterne pålidelige, og hvad formel og saglig akribi angår synes afhandlingen at være perfekt, næsten perfektionistisk.

Sproget er derimod højst plagsomt; billigvis må det dog siges at dette gælder langt mindre i de egentlige hovedafsnit, men des mere i de prolegomena som overvejende beskæftiger sig med metodeproblemer og forskningsstatus. I god overensstemmelse med moderne lidenskab for det hermeneutiske er der anvendt en helt urimelig plads på metodediskussion, og den er fremført i en stil så højtravende og et sprog så udspekuleret krukke, overlæst med fine og dyre tekniske termini, at alle sætninger svulmer op på en måde der bringer bruskbarokkens værste udskejelser i beklagelig erindring. Selve den sag svulstigheden skal tjene til at oplyse er ellers simpel nok. Den kan f.eks. formuleres som i introduktionen til Analytisk del (p. 147 f.): »Personen Thomas Kingo interesserer ikke analysen, og det må da så kraftigt som muligt præciseres fra begyndelsen, at enhver personlig allusion er at forstå alene i overensstemmelse med den litterært betingede digteriske subjektivitet, som gælder i forfatterskabets egen sammenhæng, uanset om personen Kingo med sit livsforløb eller psykologiske register kan stå inde for analysens resultat. Først efter at det skarpest mulige skel er trukket imellem personen Thomas Kingo og forfatterskabets subjektivt bestemte, men principielt u-personlige individualitet, der også må kaldes Kingo i mangel af anden og bedre betegnelse, som imidlertid i digterisk henseende må betragtes som den egentlige garant for den afsluttende samtidsbestemte komparative analyses metodiske mulighed i modsætning til personen Thomas Kingos irrelevante og måske forstyrrende aktive levnedsløb, er det vel forsvarligt endeligt at præcisere valget af og meningen med denne forfatterskabets kronologi« etc.

Bortset nu fra at forf. jævnlig kommer for skade at røbe kendskab til at »personen Kingo«, med samt hans »irrelevante og måske forstyrrende aktive levnedsløb«, dog har en slags forbindelse med det »forfatterskab« der alene er genstand for den historiske dels »samtidsbestemte« placering af samme, og for de analytisk bevidste og komparativt karakteriserende deles fremstilling og vurdering, så drejer det sig her om det »relativt enkle« at slå fast, at den eneste forsvarlige metode er den moderne litterærkritiske (strukturalistiske, dog moderat historicistiske, blot under ingen omstændigheder biografistiske), med andre ord: man skal forstå et forfatterskab som det faktisk foreligger, ikke indlade sig på »kildekritiske« ligegyldigheder, ikke spille tid med at finde »påvirk-

ninger«, men – navnlig når »materialet« er »kunstnerisk« og »digterisk« – opleve det intuitivt i personlig »sam-eksistens«, fæstne det umiddelbart vundne »indtryk« af værkets »udtryk« (impressiv-ekspressiv rammer bedre forholdet mellem læser og forfatter end det vanlige subjekt–objektforhold) gennem den litterærkritiske analyse og – når det drejer sig om et materiale som kun er historisk tilgængeligt – vurdere det ved sammenligning med repræsentative ideer fra dets egen samtid, for så – i et tilfælde hvor forfatterskabet også er teologisk og kirkehistorisk relevant – at nå frem til den karakteristiske den stillede opgave kræver, vel vidende at ingen undersøgelse undgår det undersøgende subjekts subjektivistiske subjektivitet, men dog således at denne flerfoldige fejlkilde »placeres og fastholdes på det stadium af analysen, hvor den er mindst skadelig, altså i motivationen« til at beskæftige sig med forfatterskabet, ikke i selve analysen eller karakteristikken.

Den her i stærk forenkling gengivne hermeneutiske metode bliver med overflødig bredde, utallige gentagelser og en energi der ingenlunde synes at anstrenge den som en fisk i vand sig i sprogkvikbristiske opvisninger boltrende forfatter – men som uundgåeligt trætter læseren næsten til døde – slået fast i det uendelige, og i nær tilslutning først og fremmest til Johan Fjord Jensen og T. S. Eliot, men også Jørgen Gustava Brandt (dog kun delvis) og Frederik Nielsen. Motivet er at finde i forf.s skarpt udtalte utilfredshed med den traditionelle kirkehistorieforsknings bedreviden (»dogmatiske forudforståelse«) og formentlige uvillighed til at erkende at »alle kunstnerisk bevidste formidlinger af eller vidnesbyrd om den historiske udviklings faser og indre sammenhænge netop qua kunstneriske formidlinger og vidnesbyrd må være principielt utilgængelige for den saglige kirkehistoriske analyse«, for kirkehistorikeren lever i stadig fristelse til at »gøre vold på det kunstneriske medium, hvorved de digteriske udtryksformer i reglen blot tages for pålydende og gøres til genstand for en bastant motiforskning på grundlag af det givne kendskab til biografi og tidshistorie«; han må af selve materialet tvinges til at »anerkende det kunstneriske formsprog som et selvstændigt, for ham fremmed forskningsområde«, hvis materialet skal få »værdi som selvgyldigt vidnesbyrd om alment kulturelle så vel som specielt kirkehistorisk relevante udviklingsprocesser«; det skal behandles »for dets egen skyld, på dets egne betingelser«, thi det er principielt »materialet selv, der angiver den relevante metode i det enkelte tilfælde, ikke

teologen eller systematiker», ellers vil »den endelige karakteristik . . . selvsagt sige væsentligt mere om den subjektivt uvidenskabelige kirkehistoriker og hans løsagtige analyse end om selve det analyserede og vurderede materiale«. Tesen underbygges bl.a. ved en henvisning til den kirkehistoriske forskning som den faktisk drives ved Københavns Universitet.

Det ovenanførte skal nu især bruges til kritisk opgør med den hidtidige Kingo-forskning. Den har i grunden ikke været andet end »privatlæseri«, enten således at man har villet rense Kingos minde, udnytte ham opbyggeligt efter det til enhver tid gældende behov (rationalistisk, romantisk, grundtvigsk etc.) og med æstetiserende afstrejfnig af hans sproglige, stilistiske og teologiske karakteristika, eller – og det er det værste – bruge den af Vilhelm Andersen knæsatte metode (det »sjælegranskende studium«), så at digterværket anvendes psykologisk til at skrive forfatterbiografi på. Privatlæseri har naturligvis sin berettigelse – hvis det drejer sig om et første, umiddelbart og intuitivt indtryk – forf. har derfor som »forsøgspersoner« engageret tre privatlæsere, ladet dem læse et par karakteristiske Kingo-salmer og meddele deres impressive indtryk af hans ekspressive udtryk, og »principielt er . . . de tre forsøgspersoners forhold til Kingos salmer mere værd end hele Kingo-forskningen tilsammen«. Påstanden må tages for pålydende og stå ved sit eget værd – så godt den nu kan. Den forskningsstatus som derefter gøres op bliver ifølge sagens natur en ørkenvandring, en »afskrækkende og manende« samling af eksempler på grove forsyndelser; den tjener til »skræk og advarsel«, og de tre privatlæsende forsøgspersoners vota er »en anklagende illustration af de forskellige tiders Kingo-forskning«, fordi denne forskning prætenderer at nå ud over det privatlæsende stade, men er dog kun præget af en personlig identifikationsmetode, lige viderværdig enten associationen gælder forskernes egne sympatier eller de udnytter Kingo i en »tidsretnings tjeneste« og tilmed foregiver at bringe »det retfærdige portræt« af ham på baggrund af den rette og hele forståelse af hans forfatterskab. Privatlæseren må man holde meget til gode, men kirkehistorikeren fusker slemt hvis han bruger sit personlige indtryk af digterens udtryk til at skildre ham som menneske og kristen, thi for forskeren »er det alene digterens egen intention med digtet, der tæller«. Da fleste af dem der har beskæftiget sig med Kingo – det være sig nok så populært – fra J. C. Bloch til henimod nutiden får et særdeles hvast skudsmål for deres

»personlighedsassocierende ønsketænkning« og følges i almindelighed til dørs med gloser som »uheldigvis«, »beklageligvis« eller det ofte gentagne »desværre« hvormed forf. sukkende udtrykker sin dybe sorg over forgængernes ringe forståelse, »biografistisk-æstetiserende vurdering« og udnyttelse af Kingo i egen sags tjeneste; især er det galt med den grundtvigske tradition som siden Grundtvigs og P. A. Fengers dage har grundlagt den følelsesmæssige brug af salmerne der stik mod Kingos intentioner peger i retning af den anti-institutionelle privat- og personlighedsreligion som blev følgen af det 19. århundredes liberalisme og romantik, og derfor i Kingos »hof- og statspoesi« kun kunne se svulstigheder eller »forbedrede« salmerne med irrelevante rettelser. F.eks. er Rudelbachs Kingo-portræt »mere en hyldest til det romantiske digtergenius iført grundtvigske kristendomsprofetier og Rudelbachs egen national-liberale og æstetiske systemglæde, end det er en gengivelse af den mand, der engang skrev Kingos salmer«. Den værste er nok F. Rønning, hvis Kingobillede »mest af alt ligner en karikatur over forfatterens tydeligt grundtvigsk prægede privatlæsende uforstand«, et uhyggeligt bevis på at helt andre metoder må tages i brug »hvis ikke Kingo-forskningen skal gå helt til i tåbelige og intet-sigende meningsudvekslinger om sym- og antipatier«. Som et lyspunkt nævnes H. Vilstrups kritiske opgør med den Kingo-nedvurderende grundtvigske tradition, men naturligvis kan også hos ham »spores rent personlige sympatier, hvor man kunne ønske en nøgterne betragtning af intentionen . . . og ikke denne stadige konstateren af, om salmen er lykkedes eller ej«. Den kortvarige Kingo-debat som først i 1930'ne førtes mellem J. Oskar Andersen, Arne Møller og Solveig Tunold bragte ingen virkelig fornyelse, fordi den blev hængende i kilde- og påvirkningsproblemer; men den ikke-teologiske Solveig Tunold får dog prædikatet »fornuftig«, fordi hun – hvad der også forlængst er almindeligt anerkendt – anser påvirkningsspørgsmålet for mere komplekst end de to andre. Men vil man virkelig nu om dage arbejde med Kingo, gælder det at foretage en »faglig specialedeling« og gå i lære hos »litteraterne«; det er dog dem der ikke blot byder den rette metode, men også dem der har fortjenesten af at »have anerkendt Kingos storhed og betydning for udviklingen af den nationale digterkunst«, og som har vist at man må beskæftige sig med »hele« Kingo, med den verdslige poesi fuldt så meget som med salmerne.

Efter den rystende og rystede gennemgang af forskningshistoriens

rædsler optager forf. med to »repræsentative« salmetolkere, F. C. Gillman og K. L. Aastrup, en debat om hvad en salme i grunden er, og vender sig yderst kritisk mod den førstes »sektariske emotionalisme« der gør salmen til personligt oplevelsesmedium, omend på kollektiv menighedsbasis, og den andens tidehvervsk forkrampede indsnævring af salmen til kun at være et lovsyngende svar på evangeliet, altså en slags kirkelig sektarisme der ganske udelader problemet om salmen som poesi og dens dermed sammenhængende æstetiske kvalifikationer. Thi vel er salmen i kraft af sin »funktionelle bestemmelse« forskellig fra anden poesi, men det ændrer ikke »den grundsætning, at en salme som ethvert andet digt er undergivet den lovmæssighed, der gælder for alle kunstneriske frembringelser: det vil sige kravet til den æstetiske kvalitet sammen med forpligtelsen til at opfylde netop det kunstneriske formål, der er givet med kunstnerens intention«, den intention tolkeren jo ikke kan kende andre steder fra end fra sin egen tolkning af værket! »Salmeanalyse er således et spørgsmål om kunstforståelse; en salme er først og fremmest et digt som ethvert andet poetisk formuleret udtryk, og den, der vil drive salmeanalyse, bør da retfærdigvis først og fremmest adoptere den nødvendige og tilstrækkelige indsigt i den litterærkritiske metodes analytiske mulighed, førend han tillader sig at inddrage et forfatterskab som Kingos i en digterisk principielt irrelevant sammenhæng som den foreliggende undersøgelses komparative analyse, hvor både salmeudtryk og -indtryk har mistet deres digteriske kvalitet og alene består i den sekundære forpligtelse overfor kirketraditionen«. Eller som det pro- og epigrammatisk hedder: »en salme bør overhovedet aldrig være, den er, sådan som al kunst er og skal have lov til at være«.

Det foregående referat af prolegomena overflødiggør en nærmere karakteristik; ingen kan være i tvivl om at stå overfor en forfatter som på baggrund af betydelig læsning og en intensiv hermeneutisk (analytisk, dialektisk, komparativ) interesse er i stand til at danne sig sine meninger og sætte dem ind i en nådesløs kritik af samtlige forgængere på feltet, omend ikke uden en vis variation i vurderingen af disse forgængeres naragtighed. At forf.s metodiske meninger falder ret nøje sammen med hvad der for tiden almindeligst bydes på markedet er der ikke noget at sige til, omend den forbitrede iver hvormed den litterærkritiske analyse og den komparative karakteristik hamres ind kan virke noget øredøvende og

anstrengt, og den grandiloquentia som med rivende tungefærdighed udfoldes tyder snarere på en vis sproglig uformuenhed i formuleringen af de metodiske problemer end det modsatte; sagen er ikke på langt nær så indviklet som den tager sig ud, men så »relativt enkel« at den nemt kunne være udtrykt i betydelig større kortfattethed og med ikke så lidt mere »jævnhed og ynde«. Uden iøvrigt at bestride at forf. ofte rammer plet i sin karakteristik af adskillige forgængere eller at den »biografistiske« metodes »privatlæsen« har ført til mange ligegyldige »resultater«, endsige da at litteraturhistorikere af faget i langt højere grad end sket er må tages i brug i Kingo-forskningen, må man dog ytre en svag forbløffelse over en så konsekvent gennemført overlegenhed overfor og total nedvurdering også af forskningens mere fremragende repræsentanter. Trods den ubestridelige dygtighed efterlader prolegomena »desværre« (uheldigvis, beklageligvis) et uafrysteligt indtryk af ufordøjet læsning.

Den historiske del rummer først et par kapitler om de almindelige sociale og politiske forudsætninger for enevælden og om forholdet mellem stat og kirke i det 17. århundrede. Det er solidt og ordentligt arbejde, bygget på velkendt og relevant litteratur (også utrykte kirkehistoriske specialeafhandlinger synes at spille en betydelig rolle); noget væsentligt nyt fremkommer ikke. Mere interesse knytter der sig til afsnittet om de »reformbevidste fromhedsbevægelser« i Danmark som – især – i Tyskland og England. De skildres – også på baggrund af kendt litteratur, men med betydelig selvstændighed – som en »privat fromhedsaktivitet« der har sin »tilstrækkelige forudsætning« i den herskende statskirkelighed, men med rigtig understregning af at puritanismen i kraft af sociale og politiske årsager har et andet forhold til den anglikanske statskirkelighed end de danske og tyske fromhedsretninger til den luthersk-ortodokse; det fastholdes – også det er et velkendt træk – at den moderate, principielt konformistiske puritanisme er mest repræsentativ for reformbevægelsens teologiske og kirkelige program, mens derimod de mere radikale former for puritanisme ikke i samtiden havde den indflydelse senere tiders historikere tillagde dem. Synspunktet anvendes siden med rimelighed til at belyse den opfattelse at der består indre sammenhænge og praktisk religiøse ligheder trods de åbenbare statskonfessionelle og socialpolitiske forskelle på udviklingen i Danmark-Tyskland og England. Heller ikke dette resultat er nyt eller overraskende.

Størst interesse i den historiske del knytter sig dog til skildringen af den nationale kunstpoesi som Kingos forudsætning. Den giver for det første god anledning til at fastholde den nøje forbindelse mellem Kingos religiøst-kirkelige og nationalt-verdslige forfatter-skab; her er intet skel, alt er præget af tidens rendyrkede poetiske formsprog. Men dernæst fremhæves på udmærket måde det dilemma som opstod for den nye kunstpoesis folk – fortræffeligt illustreret med J. Brunsmænd som eksempel – da deres stilistiske idealer kom i konflikt med de »folkelige« under forsøget på at omstøbe ældre og folkeyndede salmer efter en avanceret modernismes smag. Hos Brunsmænd gik »hensynet til indholdets traditionelle fromhed . . . forud for hensynet til den poetiske regelmæssighed, fordi det opbyggelige indhold var hvermandseje«, og han satte »hensynet til den gamle og skattede lutherske salmetradition med dens ofte haltende vers og aparte rimsystemer overfor kravet om uniformitet og regelmæssig effektivitet over alt i det statsautoriserede danske samfund«. Men i Vinterparten forløftede Kingo – forledt af kongens i virkeligheden umulige salmebogskommissorium – sig på den opgave at bevare de gamle salmer og dog bringe de nye kunstpoetiske idealer til udtryk i menigmands salmebog. Den samtidige verdslige poesi kendte ikke problematikken; her skrev avantgardisterne for hinanden og ikke for folket, og en »kulturkløft« kunne derfor ikke åbne sig, men når de – som Kingo – ville skrive salmer på deres egne principper blev konflikten med traditionen og det folkeyndede kun altfor åbenbar. I en velgrundet ekskurs viser forf. – et godt supplement til E. Norman Svendsens nylig publicerede afhandling om den kingoske salmebog – hvorledes dette dilemma var et integrerende moment i Kingos store nederlag.

Den historiske del sluttet med en kort oversigt over »de mest betydningsfulde data« i Kingos liv, fremført med en kun slet dulgt undskyldning for at noget så irrelevant optræder i en undersøgelse for hvilken »personen Kingo« er det ligegyldigste af alt. Biografien lader ingen i tvivl om forf.s væmmelse ved et sådant venstrehåndsarbejde, en nødtvungen koncession til den traditionelle kirkehistoriekrivning der i Kingo også ser en person; det lille afsnit kunne roligt være udeladt; det ville passe bedre i et mindre biografisk håndleksikon eller en let udvidet udgave af Kraks Blå Bog. Det står i al evighed fast at »Kingos navn« kun kan bruges som »fællesnævner for hele forfatterskabets digteriske og fromhedsteologiske sigte i forhold til de enkelte digtes eller salmers konkrete intention«.

Det følgende hovedafsnit, Analytisk del, hører til de betydeligste i afhandlingen. Kingos forfatterskab inddeles i fire »faser«, hvoraf første og anden fase omfatter Sjungekorets første part, tredje fase Sjungekorets anden part og fjerde fase kirkesalmerne. Periodeinddelingen forekommer rigtig, og det er ligeledes fortjenstfuldt, at hof- og statspoesien og mindedigtene stadig medinddrages ved analysen af den religiøse poesi. Også den udførlige gennemgang af ligprædikenen over Jacob Bircherod – den eneste bevarede prædiken af Kingo – bør fremhæves, men der gøres for lidt ud af ungdomsdigtene og det samme gælder det afsluttende kapitel om kirkesalmerne. Vigtigst i dette afsnit er dog analysen af Kingos Sjungekor. Både påvisningen af den formelle forskel mellem første og anden part, karakteristikken af salmerne og ikke mindst af passionssalmerne forekommer overbevisende og vellykket. Forskellen mellem den harmoniske, optimistiske livsbekræftende stemning i Sjungekorets første part og den udtalte pessimisme i anden part er allerede påpeget af den tidligere forskning, især af J. Oskar Andersen, men der gives her en langt udførligere og mere dybtgående analyse med påvisning af sammenhænge og udviklingslinier gennem hele forfatterskabet. Den kortfattede behandling af kirkesalmerne begrundes med, at hverken Vinterparten eller de nye salmer i salmebogen af 1699 bringer nye aspekter, men må betegnes som en uddybning og bevidst konsolidering (betoning af det embedsmyndige og pastoralt autoritative) i forhold til de tidligere fasers menneskesyn og fromhedsopfattelse. Under denne gennemgang af Sjungekorets salmer får forf. naturligvis rig lejlighed til at give udtryk for sin yndlingsidé: bekæmpelsen af »biografismen« (jfr. ovenfor) og flere gange bemærkes, at netop denne salme af den biografistiske forskning er blevet opfattet som særlig oplysende for Kingos personlige udvikling; »dette skal naturligvis ikke her tages alvorligt« (note 80, jfr. note 93 og 109). Tiden og smagen krævede ingenlunde et engageret digter-jeg, og intet i Kingos forfatterskab tyder med nødvendighed på, at digteren i sin versekunst har følt sig foranlediget eller forpligtet til entydige selvbekendelser (s. 147). Kingo har i tidens stil ønsket at imødekomme den enkelte andagtssøgendes trang og derfor formet sine salmer som direkte udtryk for en tilpas individualiseret subjektiv fromhed. At ville finde Kingo selv bag salmernes mange bedende jeg'er er »halsløs gerning«. Kun som en slags kristen fællesnævner er det muligt at udlede noget karakteristisk af forfatterskabet,

der med rette kan gælde for Kingos eget kristendomssyn (s. 155). [1] J. Oskar Andersen forklarede som bekendt forskellen mellem Sjungekorets første og anden part ud fra personlige oplevelser hos Kingo. Denne »i og for sig velbegrundede formodning« afvises ganske, »det er indlysende at en sådan personalistisk begrundelse ikke holder for en nærmere prøvelse« (s. 167). Trods forklaringen på J. Oskar Andersens fejlslutning og trods det berettigede og interessante i forf.s. principielle synspunkt nærmer hans anti-biografisme sig her formalisme. Uden tvivl læste J. Oskar Andersen for meget ind i visse af salmerne og anvendte for stor skarpsindighed på at finde ud af, hvilket af salmernes mange jeg'er, der var Kingos eget. Men også uden at gå i biografiske og sjælegranskende detaljer må det være rimeligt at formode, at stemningsomsvinget mellem Sjungekorets første og anden fase har personlig baggrund. Anden part indtager en særstilling i Kingos forfatterskab, hvad også forf. indrømmer. Det har vel sine grunde. En analyse der ikke tør »formode« så meget, forekommer lovlig steril.

Afhandlingens sidste hovedafsnit, Karakteriserende del, har først nogle fornuftige bemærkninger om sammenligningen mellem Kingo og Luther; det betones at Kingo først og fremmest må forstås ud fra sin tid og sine forudsætninger, ellers halter sammenligningen. Den ivrige debat fra 1930'erne (J. Oskar Andersen, Arne Møller m.fl.), om Kingo fortrinsvis var inspireret fra engelsk eller tysk hold, agter forf. ikke at fortsætte, fordi spørgsmålet behandledes som et blot kildekritisk anliggende og derfor i en kirkehistorisk sammenhæng kun har betydning som et detailstudium. Der er ingen grund til at betvivle, at Kingo var påvirket af sin tids literære og kirkelige strømninger og som enhver anden digter modtog impulser fra sin samtids foretrukne forfattere og digtere. En fortsættelse af de nævnte detailstudier vil blot yderligere afsløre dette.

[1] »I ly af sine salmers anonyme subjekt gennemspiller Kingo som digter og sjælesørger den menneskelige religiøsitet i et omfang, der spænder fra det alment filosofiske til det inderligt kristne; fra det totalt sønderknuste til det blindt tillidsfulde; fra det evigt urolige til det borgerligt snusfornuftige; fra det intellektuelt overmodige til det fromt naive og fra det stoisk livsfornægtende til det passioneret Jesus-forelskede. Men trods denne iøjnefaldende ydre uforenelighed mellem digtenes mennesketyper, banker alligevel det samme bange hjerte bag de forskellige masker; for det er hverken filosofen eller den fromme kristne, hverken den intellektuelle eller den pligtopfyldende kirkegænger, Kingo vil skildre, men synderen inde i dem alle. Derfor kan salmernes mange stærke billeder sammenfattes til et eneste: synderens selvportræt.« (s. 181 f.).

En »fromhedsbevidst analyse« kan ikke nøjes med at opregne verbale overensstemmelser og paralleller, men må spørge om forfatterskabet som sådant, dets intention, stemmer overens med det påståede forlæg eller de formodede påvirkninger; ydre ligheder er ikke i sig selv fyldestgørende indicier. Der kan foreligge indre overensstemmelse, selv om forskel i ydre forudsætninger og formuleringer umiddelbart skjuler den intentionelle overensstemmelse. Hensigten med Karakteriserende del er nu at påvise, at der er intentionel overensstemmelse mellem Kingos forfatterskab og samtidens reform- og vækkelsesretninger. Da Kingo er relativt uselvstændig i forhold til tidens almindelige fællespræg, og da han som andre danske teologer er stærkt afhængig af tysk tradition, går forf. ud fra som givet, at hans forfatterskab som eksponent for det 17. århundredes danske reformbevægelse i høj grad kan påvise ligheder med og måske lån fra den tilsvarende dominerende tyske bevægelse. At påvise dette i enkeltheder og endnu engang demonstrere den tysk-danske overensstemmelse skønnes unødvendigt. Derimod retter undersøgelsen sig primært mod den mere omstridte engelske indflydelse, både fra anglikansk og puritansk hold, repræsenteret ved den anglikanske biskop Lewis Bayly, den moderate presbyterianer Richard Baxter og den non-konformistiske Isaac Ambrose. Atter her gælder det, at »den komparative karakteristik af Kingos forfatterskab fortsat ikke ser det som sin opgave med kildekritiske detailstudier at etablere et påvirkningsforløb mellem engelsk og dansk« (s. 248), men at undersøge, om der foreligger intentionel overensstemmelse.

Karakteristikken af Kingos forfatterskab indledes med en præsentation af de vigtigste dogmatiske lærepunkter. Dette dogmatikkompendium viser ham som repræsentant for den lutherske ortodoksi, hvilket i og for sig er en selvfølge. I dogmatisk henseende er forfatterskabet ikke spændende, dets særpræg er det praktiske forkyndelsessigte, der viser dets relation til tidens fremherskende reform- og vækkelsesretninger. Begreberne omvendelse, bod og personlig efterfølgelse er derfor afgørende for forståelsen og placeringen af Kingos forfatterskab. Hos Kingo som i samtidens øvrige protestantiske vækkelsesretninger er denne personliggjorte bodsfromhed udtryk for det bevidste forsøg på af den rene autoriserede lære at skabe mulighed for en levende aktiv fromhed. Det betones, at omvendelsen hos Kingo som i anden praxis pietatis-litteratur både i England og Tyskland er forskellig fra den egentlige pietisme,

der gør omvendelse til den enestående skelsættende, psykologisk-historisk daterbare begivenhed i sjælelivet (s. 274). Kingo bryder ikke med den lutherske lære, men intensiverer den i en udpræget bodsindividualistisk fromhedsretning. Det er en ofte overset kendsgerning, »at både tysk reformteologi og engelsk vækkelsesforkyndelse stemmer overens med den lutherske ortodoksi i det ene afgørende punkt, at frelses- og nådestilegnelsen bevarer den nødvendige relation til det fundamentalt cykliske i kristendommens væsen, som dette karakteriserede urmenighedens første retrospektive forståelse af forsoningsmysteriet og af Kristus-skikkelsen, og som det ikke mindst var forudsætningen for Luthers retfærdiggørelseslære« (s. 276). Heri består da den afgørende forskel mellem pietismen, der »bevidst brød med den lutherske lære i sin omvendelsesforkyndelse ved at fornægte trosbegivenhedens retrospektive afhængighed af forsoningens en-gang-for-alle i det cyklisk givne frelsesforløb« (s. 279), og det 17. århundredes vækkelsesbevægelser, der trods nationale og konfessionelle forskelle alle stod i samme situation, en stivnet statskirkelig ortodoksi, og derfor også reagerede på samme måde. Med et velvalgt udtryk karakteriserer forf. deres personliggjorte kristendomsform som bodsindividualisme. Den intentionelle overensstemmelse mellem Kingo og dermed den dansk-tyske reformbevægelse og den engelske påvises tilsidst ved en analyse af de tre ovennævnte repræsentative englændere. Af denne udførlige og dygtige analyse må vi her nøjes med at anføre kapiteloverskrifterne: Omvendelsen som gudsforholdets personliggjorte kriterium, Selvransagelse som tilegnelsens forudsætning, Meditatio Christi som tilegnelsens subjektive princip og Himmellængslen som efterfølgelsens subjektive årsagsbestemmelse. Kingos forfatterskab kan betragtes som et enestående righoldigt dansk dokument for den fællesprotestantiske bodsindividualisme (s. 281).

Også dette sidste hovedafsnit indeholder meget nyt og værdifuldt. Især må nævnes analysen af englænderne og af Kingo og karakteristikken af den fællesprotestantiske bodsindividualisme, ligesom forskellen mellem denne og pietismen er tegnet klart og skarpt. Det resultat, som forf. når til ved sin komparative analyse, forekommer overbevisende, men er vel egentlig ikke så overraskende nyt. Dog har vi ikke hidtil haft en så udførlig og dygtig beskrivelse af de væsentlige og fælles momenter i de protestantiske reform-

bevægelser. Men anvendelsen af den nye metode medfører også, at nuancer og forskelle ikke kommer til deres ret, thi al intentionel overensstemmelse til trods er der dog stadig visse forskelle mellem engelsk praxis pietatis-vækkelse og tysk bodsfromhed. Og det samme gælder naturligvis spørgsmålet om konkrete påvirknings- og afhængighedsforhold. For den, der i tilslutning til 30'ernes Kingo-debat venter her at finde konkrete oplysninger om Kingos engelske eller tyske påvirkning, er afhandlingen en skuffelse. Forf.s standpunkt, at en fortsættelse af de historiske detailstudier kun vil afsløre hvad vi vidste i forvejen, er for letkøbt. For en kirkehistorisk undersøgelse er disse spørgsmål også af betydning, derfor burde forf. ikke ganske have forbigået dem.

Den foreliggende afhandling er et overordentligt flittigt, dygtigt og skarpsindigt arbejde, præget af omfattende studier og megen lærdom, hvad allerede et blik på den imponerende litteraturfortegnelse viser. Den betegner i flere henseender et værdifuldt nyt bidrag til den kirkehistoriske forskning, men det skal samtidig siges, at der også kan rettes væsentlig kritik mod den. Det store indledningskapitel spilder megen plads på temmelig futil metode-diskussion. Sproget er ulideligt, stilen overlæsset og de mange gentagelser i stadig ny formulering trættende; alt dette gør til-egnelsen unødigt vanskelig. Det skal dog tilføjes, at sproget er bedre i de senere kapitler, hvor forf. arbejder med konkret stof og ikke bliver hængende i egne metodologiske overvejelser. Referatet af tidligere forskere er ikke ukorrekt, men holdt i en overlegen tone, der aldrig er pyntelig. Den historiske del rummer vel mange almindeligheder, men også særdeles gode iagttagelser. Forf. anvender – påvirket af moderne litterær kritik – en ny metode, den komparative analyse, og selvom han vist nok er mere imponeret af sin metode og dens resultater end bedømmerne, er selve anvendelsen af den nye metode interessant. Det medfører ganske vist, at resultater som kunne være opnået ved traditionel kirkehistorieforskning savnes, men på den anden side må det indrømmes, at forf. selv må vælge sin metode, når den blot gennemføres korrekt og konsekvent. Til afhandlingens væsentligste fortjenester hører behandlingen af Kingos teologi og af udviklingen i hans kristendoms- og fromhedsopfattelse samt referatet af englænderne og af momenterne i den fællesprotestantiske bodsindividualisme. Der

er her ydet en indsats, som fortjener at påskønnes. Alt ialt mener vi derfor trods den anførte kritik at kunne indstille til Selskabets styrelse, at afhandlingen belønnes med den udsatte pris.

Niels Knud Andersen.

P. G. Lindhardt.

Ved åbningen af navnekuverten fandtes forf. at være stud. teol.
Lone Fatum.